

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Одлуком Наставно-научног већа Правног факултета Универзитета у Београду одређени смо да дамо мишљење о завршеној докторској дисертацији кандидата **Андријане Мишовић** под насловом: **„Однос кривичне одговорности и одговорности државе за тероризам“**.

Комисија има задовољство да Наставно – научном већу Правног факултета поднесе следећи

ИЗВЕШТАЈ

I Основни подаци о кандидату и дисертацији

а) Подаци о кандидату

Андријана Мишовић је рођена 19. јануара 1990. године у Београду. Правни факултет Универзитета у Београду уписала је 2008. године, а дипломирала је 2012. године са просеком 9,96. Исте године уписала је мастер студије (међународно-правни смер) које је завршила 2013. године са просеком 10,00. Исте године уписала је докторске студије (међународно-правна ужа научна област). Од 2013. године до 2017. године била је ангажована на Правном факултету Универзитета у Београду као демонстратор (летњи семестар 2013, 2014 и 2015. године) из предмета Међународно јавно право и Увод у право европских интеграција и као учесник на факултетском пројекту “Идентитетски преображај Србије”(од 2015. до 2017. године).

Мастер студије на Правном факултету Харвард Универзитета (Harvard Law School) уписала је 2017. године, а дипломирала је 2018. године. Током студија на Харварду радила је као истраживач на Харвард бизнис школи (Harvard Business School). У лето 2018. године положила је правосудни испит у Њујорку (САД), те је од 2019. године уписана као адвокат у тој држави. Од 2018. године запослена је у адвокатској канцеларији Zeiler.partners у Бечу (Аустрија) где се специјализује за међународну трговинску и инвестициону арбитражу.

Током студија и каријере Андријана је награђена бројним престижним наградама од којих су најзначајније награда за најбољу тужбу на студентском такмичењу у области међународне трговинске арбитраже Willem C. Vis International Commercial Arbitration Moot, као и диплома Хашке академије за међународно право чији је први и за сада једини добитник у Србији. Била је стипендиста бројних реномираних институција, попут Макс Планк института за међународно јавно право (Хајделберг), Универзитета Харвард, Сасакава фондације, Фонда за младе таленте Министарства просвете РС, Европског института у Сарбрикену, Немачке службе за академску размену и многих других.

Говори енглески и немачки језик.

Важнији радови:

1. „Утицај индивидуалне одговорности за међународна кривична дела на међународну одговорност државе“, зборник радова за факултетски пројекат “Идентитетски преображај Србије”, Београд, 2018, стр. 119-136;
2. „Преображај у тумачењу правила о међународној одговорности државе у контексту борбе против тероризма“, зборник радова за факултетски пројекат “Идентитетски преображај Србије”, Београд, 2017, стр. 391- 411;
3. „Concept of ‘Dual Attribution’ as a Way of ‘Piercing the Veil’ of International Organizations“, EU Cluster of Excellence in European and International Law, Series of Papers, Volume 2, 2016, pp. 57-73;
4. „Људска права и транснационалне корпорације – проблем одговорности“, Право и привреда, бр. 16-18, 2016, стр. 297-315;
5. „Трговина органима као европски проблем“, Научни скуп са међународним учешћем: „Супротстављање савременим облицима криминалитета - анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење“, зборник радова, Тара, 2015, стр. 221-234;
6. „Примена члана 36 Бечке конвенције о конзуларним односима у пракси САД“, Међународна политика, бр.1158–1159, април-септембар, 2015, стр. 177-193;
7. „Избори за Европски парламент као показатељ промена у Европској унији“, Зборник радова са међународне конференције на тему: „Србија у савременом

европском и регионалном окружењу“, Институт за међународну политику и привреду, 2014, стр. 72-83;

8. „Правне последице злоупотребе политичке моћи Савета безбедности“, Зборник радова са међународне научне конференције на тему: „Злоупотреба моћи“, Тара, 2014, стр. 11-32, (коауторски рад са проф. др Миленком Крећом);

б) Основни подаци о докторској дисертацији

Докторска дисертација израђена је на 220 страница текста, проред 1 фонт 12 и у потпуности је у складу са захтевима Универзитета у Београду у погледу форме и садржаја. Дисертација садржи насловну страну на српском и енглеском језику, страну са информацијама о ментору и члановима комисије, страну са подацима о докторској дисертацији на српском и енглеском језику, укључујући резиме на српском и енглеском језику и кључне речи, попис литературе на 17 страница и биографију аутора.

Коришћењем програма *iThenticate* Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ проверила је оригиналност ове докторске дисертације. Индекс сличности износи 14%, а све утврђене појединачне сличности с другим објављеним текстовима износе мање од 1% или 1%.

Докторска дисертација кандидата Андријане Мишовић обухвата „Увод“ (стр. 1-2), прво поглавље „Појам тероризма“ (стр. 3-23), друго поглавље „Индивидуална одговорност за терористичке акте“ (стр. 24-103), треће поглавље „Одговорност државе за тероризам“ (стр. 104-143), четврто поглавље „Однос између индивидуалне одговорности и одговорности државе за тероризам“ (стр. 144-209) и „Закључак“ (стр. 210-220). Рад има 922 фусноте у тексту. Списак литературе обухвата 126 коришћених библиографских јединица, док остали материјал чине релевантне судске одлуке, важнија међународна документа, национални прописи и интернет адресе.

II Предмет и циљ дисертације

Овај рад проучава тероризам као сложену појаву која захтева анализу са аспеката различитих правних дисциплина. Упркос великом броју међународних конвенција, те постојању бројних тела која се старају о примени антитерористичких мера на међународном плану, не може се рећи да тероризам представља засебан режим

у међународном праву. Он се може проучавати у оквиру међународног кривичног права (што, према мишљењима многих, и јесте његова примарна парадигма), затим у оквиру правила о одговорности држава, начела забране употребе силе, међународних људских права, као и међународног хуманитарног права.

Циљ овог рада је да сагледа тероризам у контексту одговорности, чија природа, како се чини, може бити двојака. Најпре, имајући у виду да се ради о кривичном делу, а по неким мишљењима, о посебном међународном кривичном делу, јасно је да се као примарно поставља питање индивидуалне кривичне одговорности.

С друге стране, имајући у виду да иза постојаних терористичких организација увек стоји нека држава, морају се анализирати могућности за заснивање одговорности држава у овој области. Када је у питању одговорност државе за тероризам, чини се да је тероризам као појава у великој мери утицао на преиспитивање постојећих правила о приписивости међународних противправних аката држави. Ово због тога што је примећено да је ефективна контрола као тест за приписивост аката појединаца држави превише строг за ефикасну борбу против тероризма. Упркос наводима да је овај тест превазиђен у савременој међународној пракси, Међународни суд правде потврдио је његову актуелност. У том смислу, директну одговорност државе за терористичке акте приватних лица и даље је тешко успоставити, али зато држава може бити одговорна за неспречавање терористичког акта, на основу обавезе дужне пажње, уколико је знала или морала знати, услед објективних фактора, за такве активности, а није предузела све разумне мере у оквиру својих овлашћења да их спречи.

Коначно, рад има за циљ да анализира и интеракцију између различитих правних режима, како би се извели закључци о последицама које таква интеракција, у конкретном случају, има на различите облике одговорности.

Преклапања два облика одговорности за тероризам могуће на неколико нивоа. Прво, може се поставити питање пред институцијама које се баве утврђивањем одговорности да ли у основи оба облика одговорности стоји повреда исте примарне норме. Институција која се бави утврђивањем међународне одговорности државе (по правилу Међународни суд правде или неки аритражни трибунал) може користити налазе институције која се бави утврђивањем кривичне одговорности (међународни или национални кривични суд или трибунал). Међутим, таквим налазима треба

приступити веома опрезно, јер су услови за заснивање два облика одговорности потпуно различити и користе потпуно различите правне стандарде.

Други потенцијални ниво преклапања јесу проширени облици одговорности појединаца за међународна кривична дела. Облици проширене одговорности анализирани у овом раду су: командна одговорност, завера или удружени злочиначки подухват, затим одговорност организације и одговорност за извршење посредством организације. Имајући у виду да је основни циљ ових конструкција проширивање индивидуалне одговорности за међународна кривична дела на лидере или идејне творце таквих дела, јасно је да они успостављају везу између одговорности државе и појединца.

Трећи ниво преклапања два облика одговорности јавља се код квалификовања тероризма као радње извршења неког међународног кривичног дела. Нека од тих дела (примера ради, злочин против човечности, агресија, па често и ратни злочин) по природи ствари доводе се у везу са државом. У том смислу би и успостављање одговорности државе на основу утврђивања индивидуалне одговорности било једноставније. Овде међутим опет треба бити пажљив, јер веза са државом за утврђивање њене одговорности мора бити довољно снажна, што отвара питање приписивости.

Четврти потенцијални ниво преклапања је приписивост. Ако терористички акт није извршен директно од стране државних органа, што готово никада неће бити случај, да би се он приписао држави потребно је доказати да је држава имала ефективну контролу над операцијама у питању, што је посебан предмет проучавања овог рада.

Циљ рада је да кроз изучавање наведених примера објасни какав је однос између два облика одговорности за тероризам.

III Основне хипотезе од којих се пошло у истраживању

У првом делу рада, испитује се хипотеза да постоји могућност заснивања кривичне одговорности за терористичке акте у контексту постојећих међународних кривичних дела. На овом месту анализира се и теза о тероризму као засебном

међународном кривичном делу, што је једно од становишта које се заступа у литератури.

У делу који се бави одговорношћу државе, основна хипотеза која се жели проверити јете могућност заснивања одговорности за терористичке акте у складу са општим правилима о одговорности. Основни инструменти борбе против тероризма на међународном плану теже да обезбеде индивидуалну кривичну одговорност починилаца, што не одговара увек системској природи повреда међународног права које су последица терористичких аката, из ког разлога је неопходно анализирати правила о одговорности држава. У литератури се наводе бројне тероријске конструкције претежно новијег датума које имају за циљ да сниже стандард приписивости држави међународног противправног акта почињеног од стране приватних субјеката. Основна хипотеза од које се овде полази јесте да је прикладнији терен за заснивање одговорности државе у овој области, одговорност за пропуштање спречавања тероризма, која се процењује применом стандарда дужне пажње.

Коначно, у раду се жели проверити хипотеза да у пракси постоји интеракција између различитих облика одговорности, која уопште представља врло атрактивну тему, а у контексту овог рада ограничава се на интеракцију између кривичне одговорности за међународна кривична дела и међународне одговорности држава. Кроз проверу ове хипотезе жели се установити и на који начин ова интеракција утиче на различите облике одговорности у контексту борбе против тероризма.

IV Кратак опис садржаја дисертације

Прво поглавље бави се појмом тероризма. Поглавље почиње историјским уводом о тероризму. Из њега произлази да је међународна заједница готво читав један век заинтересована за овај појам и његово дефинисање на међународном нивоу. Ипак, општа конвенција о међународном тероризму још увек није усвојена, те се појмом тероризма баве разне друге конвенције што представља такозвани секторски приступ.

Други део овог поглавља бави се тероризмом у контексту међународног права, што је посебно сложено питање, имајући у виду да се читав низ грана међународног права бави се проблемом тероризма.

Коначно у трећем делу првог поглавља описују се различите дефиниције тероризма, те указује на њихове спорне и неспорне елементе. Ако бисмо се фокусирали само на неспорне елементе, могли бисмо се сложити са Касезеом да је на међународном плану дошло до помаљања дефиниције тероризма. Међутим, општи консензус и даље је онемогућен управо услед постојања спорних елемената о којима ће бити речи у наставку.

Друго поглавље бави се индивидуалном кривичном одговорношћу за тероризам, која и јесте примарна парадигма у оквиру које се треба бавити проблемом тероризма. У оквиру овог поглавља разматра се неколико важних тема.

На самом почетку описују се најважнији међународни и регионални инструменти који од држава захтевају да инкриминишу разне облике тероризма у свом националном законодавству. Значајан број тзв. секторских конвенција усвојен је и на регионалном нивоу. Већина не нуди сопствене оригиналне дефиниције тероризма, већ упућује на поменуте универзалне међународне инструменте, са приметним изузетком арапских и исламских конвенција које дају своју дефиницију тероризма. Сви ови међународни инструменти не установљавају директно одговорност за терористичке акте, већ обавезују државе да инкриминишу разне облике тероризма у свом националном законодавству.

Потом се даје упоредно-правни преглед приступа тероризму у најважнијим националним кривичним законима евро-континенталног и англо-саксонског система. Уз то, посебна пажња усмерена је и на решења бивших југословенских република, као и на приступ српског кривичног права. У том смислу, анализирани су различити приступи националних законодаваца. Већина кривичних законика евро-континенталних земаља садржи прилично детаљне одредбе о тероризму. Када су у питању државе бивше Југославије, оне углавном садрже слична решења, не толико детаљна као неки европски кривични законици, али свакако по угледу на њих. Затим, приступ тероризму у САД и Великој Британији је прилично комплексан. У САД постоји неколико статутарних дефиниција тероризма у различитим гранама права (имиграционо, спољни послови, кривично право,..). Британски приступ борби против тероризма такође је сложен јер је УК је са једне стране партнер у глобалној коалицији против ИСИС-а, док се са друге стране држава деценијама борила са унутрашњим проблемом тероризма повезаним са

Северном Ирском. Када је у питању решење домаћег кривичног права, тероризам је сада квалификован само као кривично дело против човечности и других добара заштићених међународним правом.

Коначно, тероризам се посматра кроз призму међународног кривичног права. У том смислу анализиране су теорије о тероризму као транснационалном и међународном кривичном делу. Уз то, посебна пажња посвећена је питању да ли терористички акти могу представљати *actus reus* међународних кривичних дела у ужем смислу.

У литератури, а и пракси појединих трибунала, постоји схватање да је тероризам достигао ниво међународног кривичног дела. Касезе свакако предњачи у својој теорији да постоје бројни фактори који доказују да је на међународном нивоу формиран консензус око дефинисања тероризма у време мира. Ипак, оваква схватања критикована су у литератури, те се може закључити да је већински став и даље да нема довољно праксе која поткрепљује тврдњу да је тероризам постао засебан злочин по обичајном међународном праву. Нагласак је нарочито на проблему настанка кривичних дела путем обичаја услед сукоба са принципом *nullum crimen sine lege*. Коначно, Статут МКС не убраја тероризам у међународна кривична дела. У том смислу, упркос интересантним теоријама које се залажу за супротно, чини се да тероризам још увек није достигао ниво засебног међународног кривичног дела.

Поједине манифестације тероризма могу се подвести под неко од постојећих међународних кривичних дела, јер терористички акти могу чинити *actus reus* неког од постојећих међународних кривичних дела у ужем смислу. Међутим, у сваком случају такви акти морали би да задовоље опште услове за постојање сваког од тих тела

Треће поглавље бави се одговорношћу државе за тероризам. У литератури се често истиче да се области одговорности државе не посвећује довољна пажња када је тероризам у питању упркос чињеници да се ради о области од виталног значаја за међународно право.

У првом делу овог поглавља разматрају се општа правила о одговорности држава. Анализирају се основни елементи такве одговорности, те се посебна пажња

посвећује приписивости као кључном проблему када је реч о одговорности држава за акте приватних лица. У овом делу анализира се и обавеза дужне пажње, која подразумева да држава мора предузети све разумне мере у циљу спречавања противправних аката који потичу са њене територије или су под њеном “сфером утицаја”.

У другом делу, општа правила о одговорности држава примењују се на случај тероризма. Два питања су посебно детаљно анализирана у овом делу. Прво, да ли се под утицајем тероризма променио стандард приписивости аката приватних лица држави. Друго, да ли је заснивање одговорности за повреду обавезе дужне пажње у погледу спречавања и кажњавања аката тероризма, можда боља алтернатива промени стандарда приписивости. Наиме, на основу повреде стандарда дужне пажње, држава може бити одговорна за неспречавање терористичког акта уколико је знала или морала знати, услед објективних фактора, за такве активности, а није предузела све разумне мере у оквиру својих овлашћења да их спречи. Дакле, одговорност за повреду обавезе дужне пажње представља занимљиву алтернативу приписивости самих терористичких аката држави, која не захтева промену постојећих правила или њихово занемаривање, већ је у потпуности сагласна са њима.

У трећем делу анализирана су правила о имунитету држава. Ово питање је веома интересантно, јер су неке државе стале на становиште да државе не треба да уживају имунитет пред националним судовима других држава за поступке накнаде одређене штете проузроковане терористичким актима. Питање је да ли се таква пракса може оправдати у светлости постојећих правила.

Коначно, у четвртном делу анализирано је право држава на самоодбрану од терористичких аката које је поново повезано са проблемом приписивости, јер је први услов за активирање таквог права постојање оружаног напада који потиче од државе. На темељу идеје о одговорности државе за повреду обавезе дужне пажње у контексту тероризма, јавили су се предлози да се самоодбрана може активирати и у случају индиректне одговорности државе. То би била ситуација када је држава пропустила да спречи и санкционише терористичке нападе који потичу са њене територије (или су под њеном сфером утицаја). И у овом делу, приписивост напада држави заузима централно место. Наиме, према већинском мишљењу, чини се да је

за активирање права на самоодбрану неопходно да напад потиче од државе. У вези са тим, поставља се питање да ли се држава може позивати на своје право на самоодбрану против државе која је пропустила да спречи акте тероризма, противно обавези дужне пажње. Проблем са оваквим тумачењем лежи у томе што пропуштање вршења обавезе дужне пажње у циљу спречавања тероризма не подразумева заснивање одговорности за сам терористички акт, који конституше оружани напад који даље оправдава самоодбрану. Поред приписивости напада држави, постоје и други услови који се морају испунити за легално вршење права на самоодбрану, а тичу се природе самог напада и одбијања напада. Чини се да нема разлога да се ови општи услови за самоодбрану не примењују у контексту тероризма.

Четврто поглавље алализира однос између индивидуалне одговорности и одговорности државе за тероризам. У овом поглављу најпре се разматра традиционална концепција о индивидуалној кривичној одговорности и одговорности државе на међународном плану, као о два потпуно одвојена облика одговорности. Чини се да је природно почети са таквим разматрањима јер су се два облика одговорности заиста развијала потпуно одвојено са јасним знацима да их не треба мешати.

Раздвајање правних режима важно је због очувања интегритета кривичноправне парадигме коју угрожавају доктринарна тумачења и теорије о колективној одговорности. Такође, један од разлога за одвајање правних режима лежи и у чињеници да индивидуални поступци лица које почини међународни злочин не могу бити правно квалификовани као акти државе јер се такво криминално понашање не може приписати држави.

Ментални елемент налази се у центру разматрања кривичне одговорности, док он не игра значајну улогу код међународне одговорности држава, па је тако и изостао у кодификацији одговорности државе Комисије за међународно право, према коме би одговорност државе требало да буде објективна. Има мишљења да чињеница да Комисија за међународно право до сада није дала одговарајуће објашњење како се поступци физичких лица преносе на одговорност државе, представља једну од кључних празнина у систематском оквиру Нацрта чланова о одговорности држава за међународне противправне акте.

Са друге стране, режим индивидуалне кривичне одговорности фокусира се на ментални елемент, одбацујући потенцијалну релевантност државне политике. Упркос раду Комисије за међународно право на Нацрту злочина који се оригинално тицао злочина који би могли да отворе питање одговорности држава, дефиниције најозбиљнијих злочина који утичу на читаву међународну заједницу, осим агресије, не упућују на уплетеност државе (не спомиње се ни код Нацрта кодекса злочина, ни у Римском статуту). Појединац, према тој идеји, може сам да почини, примера ради, злочин против човечности у смислу да, примера ради, гони цивиле на систематски начин, без потребе постојања државне политике као елемента злочина.

Међутим, тачке повезаности између два облика одговорности несумњиво постоје. Њихова веза, нарочито у контексту тероризма је предмет разматрања другог дела четвртог поглавља. Посебно се анализира однос између кривичних трибунала и судова који се баве индивидуалном одговорношћу и судова који се баве одговорношћу државе. Такође, пажња је посвећена и питању јединства примарних норми чија повреда води двострукој одговорности, односно питању да ли су два облика одговорности заснована на повреди истих или различитих примарних норми.

V Очекивани резултати и научни допринос дисертације

Рад нуди одговоре на неколико значајних питања. Прво питање односи се на положај тероризма у међународном кривичном праву, односно под којим условима се тероризам може сматрати међународним кривичним делом. Затим, рад се бави питањем на који начин се специфични облици одговорности у међународном кривичном праву могу применити на тероризам.

Следећи очекивани резултат овог рада јесте одговор на питање на који начин се у међународном праву може успоставити одговорност државе за тероризам. На трагу пружања одговора на ово питање, изводе се и неки општи закључци о одговорности државе за међународна кривична дела.

Дакле, допринос науци огледа се у одговорима на практична питања могућности заснивања различитих врста одговорности за тероризам. Међутим,

значајнији допринос огледа се у томе што ово истраживање расветљава једно теоријско, данас веома актуелно питање које се односи на интеракцију различитих правних режима. Дакле, тежња аутора је да укаже на постојање феномена интеракције, те објасни правне последице његовог деловања на конкретном примеру односа кривичне одговорности и одговорности државе за тероризам.

VI Закључак

Докторска дисертација **Андријане Мишовић** под насловом: „**Однос кривичне одговорности и одговорности државе за тероризам**“ урађена је у потпуности у складу са позитивним прописима и праксом која је присутна на Правном факултету универзитета у Београду.

Због тога, а на основу свега наведеног комисија сматра да је докторска дисертација кандидаткиње **Андријане Мишовић** под насловом: „**Однос кривичне одговорности и одговорности државе за тероризам**“ у потпуности спремна за јавну одбрану.

У Београду,
3.7. 2020. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ:

Проф. др Милан Шкулић,
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Проф. др Бојан Милисављевић
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Београду

Проф. др Бранислав Ристивојевић
редовни професор Правног факултета
Универзитета у Новом Саду
